

Maria WACŁAWEK

Univerza v Ljubljani

Kategoria wyglądu w językowo-kulturowym (auto)stereotypie DZIEWCZYNY

The Category of Appearance in a Linguistic-Cultural (Auto)Stereotype of a GIRL

Abstract: In the article, the author discusses the category of appearance in a linguistic-cultural auto(stereotype) of a GIRL. The picture emerging from the survey data confirmed the functioning in the youths' language and culture of some conventional wisdom pertaining to a contemporary young woman, particularly with regard to physical and esthetic components of her image. In accordance with the obtained picture, a girl has to be pretty and kempt. The bust and other physical feminine „attributes” — legs and buttocks are of importance. An inseparable object of a young woman is a purse, in which she carries a lot of things. The linguistic-cultural image of a girl emerging from the boys' comments is more critical.

Key words: linguistic-cultural picture of the world, (auto)stereotype of a girl, youths' comments

Artykuł jest próbą przedstawienia wybranej kategorii językowo-kulturowego (auto)stereotypu DZIEWCZYNY¹. Słowniki języka polskiego jako

¹ Tekst stanowi przeredagowany i dostosowany do potrzeb autonomicznej całości fragment mojej rozprawy doktorskiej — *(Auto)stereotyp DZIEWCZYNY i CHŁOPCA na podstawie współczesnych wypowiedzi młodzieży*, napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Bernadety Niesporek-Szamburskiej. Wersalikami będę podawała te leksemy, które uznaję za nazywające językowo-kulturowe stereotypy. Przyjmuję powszechnie uznane rozumienie terminu „stereotyp” zaproponowane przez Jerzego Bartmińskiego (J. Bartmiński: *Podstawy lingwistycznych badań nad stereotypem — na przykładzie stereotypu „matki”*. W: „Język a Kultura”. T. 12: *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki*. Red. J. Anusiewicz, J. Bartmiński. Wrocław 1998, s. 63—83). W artykule przedstawię ujęcie autostereotypowe (opis dziewcząt — Dz) i heterostereotypowe (chłopców — Ch).

prymarne znaczenie formy hasłowej *dziewczyna* podają: *młoda kobieta*². Wyraz ten implikuje jednak wiele konotacji semantycznych — zarówno tych utrwalonych w szeroko pojętym dziedzictwie kulturowym (między innymi w przysłowia i powiedzeniach, w warstwie frazeologicznej; w różnych formach kultury masowej), jak i w indywidualnych doświadczeniach użytkowników języka (w naszym przypadku — polszczyzny). Dla autorki tego tekstu ważne jest to, jak *dziewczyna* definiuje i określa samą siebie oraz jak robią to jej rówieśnicy.

Podstawę materiałową artykułu współtworzą dane językowe pochodzące z odpowiedzi na trzy ankietowe pytania: jaka — zdaniem respondentów — jest: 1) typowa dziewczyna, 2) idealna dziewczyna; oraz 3) informacje doprecyzowujące schemat „współczesnego młodego” — wybór płci, opis wyglądu, osobowości, typowych przedmiotów. Świadomie w ankiecie umieściłam aż 3 pytania dotyczące sposobu konceptualizowania *DZIEWCZYNY* przez młodzież. Pierwsze dwa polecenia różną się modyfikatorem (typowość/idealność)³. Pytania te były otwarte, „dowolne” (bezpośrednio nie sugerowały, jakiego typu treści oczekuje się od respondentów). Trzecie z wymienionych zadań stymulowało do opisu wybranych — zakładanych przez autorkę — kategorii. Służyło weryfikacji, a przede wszystkim uszczegółowieniu presuponowanych treści. Badanie zostało przeprowadzone wśród młodzieży gimnazjalnej i licealnej z południowej Polski⁴. Na potrzeby artykułu przedstawię tylko wybrany fragment uzyskanych wyników: analizę konceptualizacji dotyczących wyglądu młodej przedstawicielki płci pięknej, w tym — przypisywanych jej rekwizytów. Zakładam, że zrekonstruowany na podstawie wypowiedzi młodzieży językowo-kulturowy

² Por. *Uniwersalny słownik języka polskiego*. T. 1. Red. S. Dubisz. Warszawa 2003, s. 769; *Inny słownik języka polskiego*. T. 1. Red. M. Bańko. Warszawa 2000, s. 356.

³ Praktyka badań nad JOS pokazuje, że w rekonstrukcji kanonu cech składających się na dany językowo-kulturowy obraz stosuje się przede wszystkim modyfikatory *typowy* i *prawdziwy* (por. J. Bartmiński: *Podstawy lingwistycznych badań nad stereotypem...*; J. Bartmiński, J. Panasiuk: *Stereotypy językowe*. W: *Współczesny język polski*. Red. J. Bartmiński. Lublin 2001, s. 271—395). Celowo zrezygnowałam z określenia *prawdziwy* na rzecz *idealny* — jest ono bardziej jednoznaczne. Leksem *prawdziwy* konotuje *typowość*, *realność*, a dodatkowo ciąży ku *idealności*, *wzorowości*. Użyte na potrzeby ankiety modyfikatory rozumiem następująco: a. *typowy*: „o osobie: skupiający w sobie charakterystyczne cechy pewnego seryjnego wzoru” (*Uniwersalny słownik języka polskiego...*, t. 4, s. 180); b. *idealny*: „odznaczający się najwyższą jakością, samymi zaletami, dokładnie czemuś odpowiadający; doskonały, znakomity, bezbłędny, wzorowy” (*Uniwersalny słownik języka polskiego...*, t. 1, s. 1181).

⁴ Badanie przeprowadzono w marcu 2010 roku w szkołach w: Trzebini, Chrzanowie (woj. małopolskie), Będzinie i Tychach (woj. śląskie) oraz Ozimku (woj. opolskie). Łącznie zebrałam 515 wypełnionych arkuszy ankiet (Dz: 269, Ch: 246). Na doprecyzowanie schematu *młodej* (dziewczyny) zdecydowały się łącznie 242 osoby (Dz: 117, Ch: 125). Ze względu na brak wyraźnych różnic ilościowych i jakościowych między danymi uzyskanymi od respondentów tej samej płci z gimnazjów i ze szkół średnich zdecydowałam, że przy prezentacji wyników uwzględnię jedynie rozróżnienie płci (auto- i heterostereotyp).

wizerunek typowej dziewczyny, oprócz zestawu cech pozytywnych i neutralnych, może (nawet w autostereotypie) mieć elementy ewaluowane negatywnie. Z kolei obraz idealnej dziewczyny — jako portret doskonały (bardziej życzeniowy niż realny) — powinien być pozbawiony cech pejoratywnych.

W przypadku odpowiedzi na każde z trzech wspomnianych pytań znaczna część wyekscerpowanych przykładów⁵ dotyczyła właśnie wyglądu dziewczyny. W ramach odpowiedzi na pytanie o *typową* dziewczynę respondenci łącznie wskazali 399 egzemplifikacji dotyczących aparycji, a w werbalizacjach dookreślających *idealną* — 595. Podobna była suma realizacji zebranych w kategorii wygląd *młodej* — 580 przykładów; z bazy materiałowej wyróżniłam również znaczną liczbę werbalizacji informujących o typowych przedmiotach — 463. Zebrany materiał wydaje się reprezentatywny. Wszystkie konkretyzacje zostały odpowiednio pogrupowane, sprowadzone do mniejszej liczby deskryptorów — **cech fizykalnych** (biologiczno-estetycznych) i **kulturowych** rekonstruowanego obrazu wyglądu DZIEWCZYN: respondenci dookreślili urodę, wzrost, figurę, włosy, biust, nogi, pośladki, twarz, sposób ubierania się oraz typowe przedmioty⁶. Już na podstawie danych liczbowych i wstępnej kategoryzacji materiału badawczego można dostrzec przywiązanie (ankietowanej) młodzieży do wizualnego postrzegania młodej kobiety. Respondenci konceptualizują wygląd dziewczyny przez odpowiednie nazwanie i wartościowanie przypisywanych jej cech aparycji. Przyjęte punkt widzenia i perspektywa⁷ uwypuklające aspekty fizykalne i kulturowe nie zaskakują, są między innymi następstwem fazy rozwojowej młodych oraz doświadczanych i interioryzowanych przez nich wzorców socjokulturowych⁸. Kulturowo (a zatem i stereotypowo) kobiecie — więc również dziewczynie — przypisuje się troskę o odpowiednią aparycję. Jak pisze Krystyna Doroszewicz: „Atrakcyjność fizyczna kobiet często decyduje o tym, w jakim stopniu czują się one kobietami. Piękno jest bowiem przypisane kobietom”⁹. Od

⁵ Ze względów *stricte* stylistycznych wymiennie będę używać nazw: „konkretyzacja” (uszczegółowienie, realizacja, jednostkowy przykład), „konceptualizacja” (werbalizacja postrzegania zmysłowego, znaczenie związane z daną wypowiedzią), „przykład”, „egzemplifikacja” czy „werbalizacja” jako określeń wydzielonych fragmentów ankietowych odpowiedzi pochodzących z objętej badaniem bazy materiałowej. Jestem świadoma przyjętego uproszczenia.

⁶ Ze względu na ograniczenia objętościowe artykułu nie przedstawię całych zestawień tabelarycznych zawierających bogaty materiał egzemplifikacyjny. Dane procentowe zobrazuję w formie wykresów, przy omawianiu każdej podkategorii podam kilka przykładów.

⁷ Określenia „perspektywa” i „punkt widzenia” rozumiem za J. Bartmińskim (J. Bartmiński: *Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata*. W: *Językowy obraz świata*. Red. J. Bartmiński. Lublin 1990, s. 109—127).

⁸ A. Szymanik: *Uroda czy ubranie? O atrakcyjności fizycznej młodych kobiet w percepcji dorastającej młodzieży*. Bydgoszcz 2014.

⁹ K. Doroszewicz: *O atrakcyjności fizycznej kobiet*. W: *Możliwości i ograniczenia w kreowaniu własnej atrakcyjności interpersonalnej*. Red. E. Stojanowska. Warszawa 2002, s. 68.

najmłodszych lat są uczone oceniania (definiowania) siebie pod kątem urody. Znaczący temat (zwłaszcza z kręgów feministycznych i feminizujących) głoszą, iż współcześnie kobieta stała się ofiarą piękna¹⁰.

Wyodrębnione z ankietowych wypowiedzi młodzieży komponenty powierzchowności dziewczyny obejmują: 1) wygląd ogólny (urodę, zadbanie, odpowiednią figurę); 2) wzrost, włosy, biust, nogi i pośladki; 3) twarz, makijaż, ubranie; 4) rekwizyty.

Wygląd ogólny (uroda, zadbanie, odpowiednia figura)

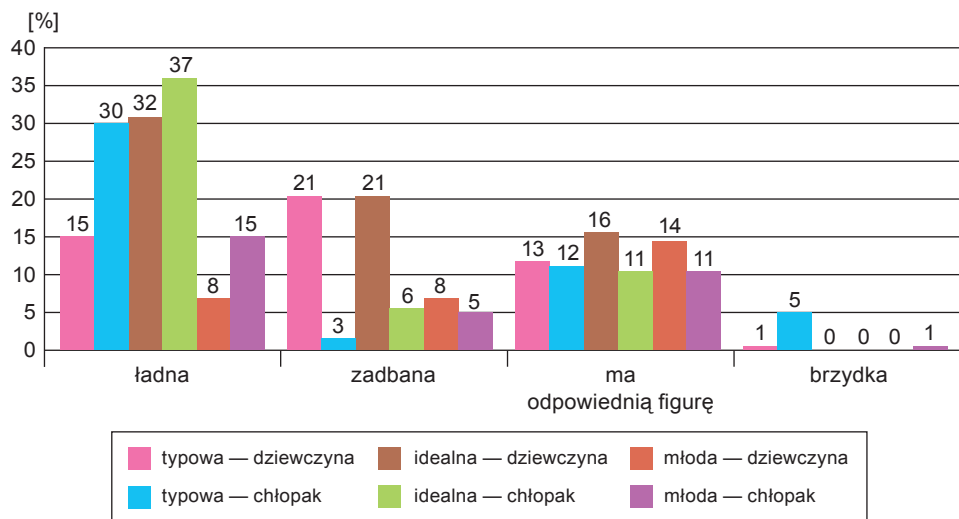
Porównanie materiału językowego dotyczącego wyglądu zewnętrznego dziewczyny *typowej* (takiej, jaka — zdaniem ankietowanych — jest) i *idealnej* (postulowanej, życzeniowej) pokazuje wiele cech wspólnych obu wyrażanych językowo portretów. Potwierdza to analiza werbalizacji zdobytych w ramach pytania o doprecyzowanie schematu *młodej*. Bez względu na użyty modyfikator w interpretacji językowej respondentów podkreśla się kulturowy wymóg bycia: *ładną, zadbaną*, mającą odpowiednią (*szczupłą, zgrabną i wysportowaną*) *figurę*. Warunek fizycznej atrakcyjności jest mocniej uwypuklony w przypadku postulowanej aparycji *idealnej* młodej kobiety i częściowo w chłopięcych konkretyzacjach *typowej*¹¹. Uzyskane wyniki liczbowe w przeliczeniu na dane procentowe przedstawia wykres 1.

Wypowiedzi dziewcząt i chłopców podkreślają atrakcyjność młodej kobiety, która jest: *ładna, piękna, urodziwa, śliczna; taka, która się podoba; zgrabna, wysportowana, szczupła ale (!) z kobiecymi krągłościami*. Zarejestrowane konkretyzacje nie tylko *implicite*, ale również *explicite* wyrażają wpisane w ten obraz kulturową chęć wspomnianego przychylnego odbioru i związaną z tym troskę o odpowiedni wygląd zewnętrzny: *powinna tryskać urodą, pragnie być piękną, zawsze stara się wyglądać ładnie — dbając o siebie; przywiązuje wagę do swojego wyglądu; powinna mieć wymiary 90 × 60 × 90*. Dziewczyna wie, że jej fizyczność jest (ciągle) oceniana, sama również ocenia siebie (i innych — a w tym inne) przez pryzmat wyglądu. Dodatkowo w wypowiedziach młodzień-

¹⁰ E. Kaschack: *Nowa psychologia kobiety*. Tłum. J. Węgrodzka. Gdańsk 2005, s. 77. O cenieniu wyglądu dziewczyny pisałam również w artykule omawiającym odpowiedzi na inne ankietowe pytanie (M. Wacławek: *Świat wartości dziewczyny w opinii uczniów klas gimnazjalnych*. W: „Z Teorii i Praktyki Dydaktycznej Języka Polskiego”. T. 22. Red. H. Synowiec. Katowice 2013, s. 131—148).

¹¹ „Wzorcową” reprezentantką powinna spełniać wymogi wymienione przy deskrypcji *typowej*. Oprócz tego respondenci i respondenci często wskazywali wiele innych (bardziej szczegółowych) cech zewnętrznych, jakimi również powinna się odznaczać *idealna* dziewczyna (o czym później).

ców widoczne są sygnały patrzenia na rówieśnicę jako na obiekt pożądania: *jest atrakcyjna, seksowna; no ogólnie fajna dupa*.

Wykres 1. Konceptualizacja ogólnego wyglądu DZIEWCZYNY

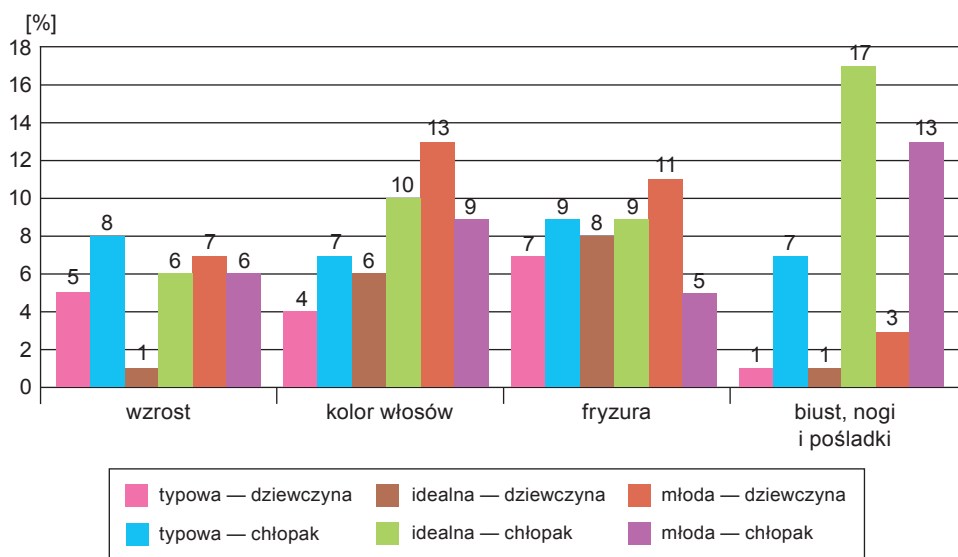
Tylko w jednostkowych konkretyzacjach (opisujących *typową* i *młodą*) pojawiały się negatywne oceny aparycji dziewczyny: *brzydka, niewymiarowa; mało zadbana kujonica, emo bądź „skejciara”*. Nazwanie jej *brzydką* można być traktowane jako obelga. Kulturowo (stereotypowo) dziewczyna jest (ma być) *ładna*.

Wzrost, włosy, biust, nogi, pośladki

Wykres 2. prezentuje udział procentowy takich komponentów wyglądu w konceptualizacji DZIEWCZYNY, jak: wzrost, włosy (kolor i fryzurę) oraz biust, nogi i pośladki.

Wprawdzie rzadko pojawiały się dane językowe dotyczące **wzrostu**, jednak interesujące jest to, jak respondenci go dookreślają. Bez względu na użyty modyfikator (typowość/idealność) ankietowani zazwyczaj postrzegają lub preferują dziewczynę **średniego** (a nawet w przypadku wypowiedzi chłopców, niskiego) wzrostu: *średniego wzrostu, średnio wysoka; mojego wzrostu; nie większa ode mnie; niska (w porównaniu z chłopakiem); niska, mała, drobna, poniżej 160 cm wzrostu*. Wypowiedzi przywołujące lansowany w mediach obraz wysokiej dziewczyny (modelki) w przypadku odpowiedzi na temat *typowej* i *idealnej* są jednostkowe. Zatem wydaje się, że zgodnie z potocznym myśleniem:

dziewczyna powinna być/jest niższa od chłopaka¹². Ankietowani nie byli jednak konsekwentni. Gdy poproszono ich w ramach doprecyzowania schematu *młodej* o określenie wyglądu, znaczna część badanych, zwłaszcza dziewcząt, podała wysoki wzrost dziewczyny. Może to oznaczać, że w świadomości młodzieży, przede wszystkim płci żeńskiej, funkcjonuje i jest wartościowany dodatnio wyidealizowany model promowanej w mediach osoby wysokiej¹³.

Wykres 2. Konceptualizacja wzrostu, włosów (koloru i fryzury), biustu, nóg i pośladków w wyglądzie DZIEWCZYN

Niezależnie od użytego modyfikatora kreowana w ankietach *typowa* i *idealna* dziewczyna ma (powinna mieć) odpowiednie **włosy**. Ważny jest przy tym aspekt kulturowy — włosy powinny być przede wszystkim długie (*długie falowane, długie z grzywką na oko, z warkoczami*). Są one cenioną oznaką kobiecości. Ich kolor nie jest najistotniejszy (zazwyczaj podawano *blond*, ewentualnie *czarny*), mogą być naturalne lub farbowane, nie mogą jednak razić sztucznością.

W wypowiedziach chłopców uwypuklono stereotypowo „męski” punkt widzenia, podkreślający postrzeganie dziewczyny w kategoriach seksualnych. Wiąże się on z wysoką oceną wybranych elementów kobiecego ciała i z pozytywnym wartościowaniem: a) *dużego biustu* (określanego również jako: *piersi*, wyjątkowo: *banie, cyce, cycki* lub *zderzaki*); b) *jędrnych, fajnych, ładnych po-*

¹² Jednak mimo to, zgodnie z wypowiedziami ankietowanych (przede wszystkim chłopców), powinna zachować wyidealizowane proporcje typowe dla modelki: $90 \times 60 \times 90$.

¹³ Chłopcy (stereotypowo) nie cenią wysokiego wzrostu dziewczyny. Mogą czuć się mniej męscy (i mniej pewni siebie) przy partnerce równej im wzrostem czy wyższej od nich.

śladków (określanych również jako *tyłek*, ewentualnie: *pupa* lub *dupa*); oraz c) *długich* i *zgrabnych nóg*. Posiadanie (widocznego) biustu jest ważne. To wyznacznik kobiecości, coś, co — w opinii respondentów — odróżnia dziewczynę od chłopaka. Werbalizowane zwracanie uwagi na dziewczęce piersi, pośladki i nogi najmocniej zostało uwypuklone w wypowiedzi na temat idealnej dziewczyny. W wypowiedziach dziewcząt na wszystkie trzy analizowane pytania taki ogląd odnotowałam jednostkowo. Jednak się pojawił, co oznacza, że sama dziewczyna może postrzegać siebie z punktu widzenia mężczyzny — patrzeć na siebie w kategoriach obiektu seksualnego¹⁴. Jednorazowo w ujęciu heterostereotypowym dziewczyna została zreifikowana: porównana do stereotypowo cenionego przez mężczyznę samochodu: *dobrze wyposażenie, ładna maska, 2 poduszki powietrzne, niebita*. Odnosząc takie obrazowanie do metafory pojęciowej, można by je ująć w formę: **DZIEWCZYNA TO SAMOCHÓD**¹⁵.

Twarz, makijaż, ubranie

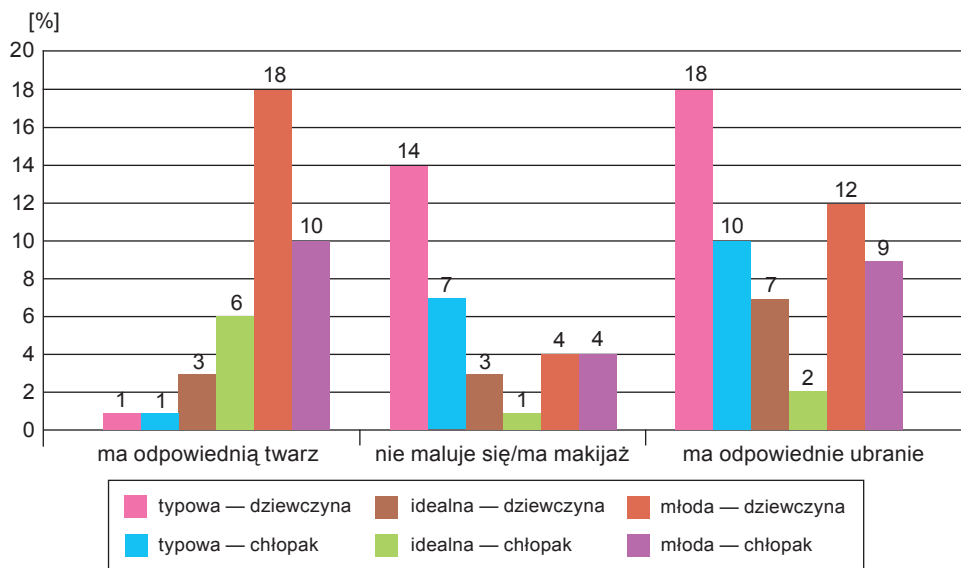
Wykres 3. przedstawia udział procentowy określeń twarzy, makijażu i ubioru w konceptualizacji wyglądu **DZIEWCZYNY**.

Ankietowani rzadko wspominali o twarzy. W przypadku dziewczyny *idealnej* respondentki i respondenci dookreślali: **uśmiech** (*niczym strumień; piękny*), **zęby** (*niczym bóbr; proste*), a przede wszystkim **oczy** (zazwyczaj *niebieskie* i *duże*). Takich egzemplifikacji właściwie zabrakło w wypowiedziach dotyczących wizerunku *typowej*. Częściej i w bardziej zróżnicowany sposób ten aspekt wyglądu był językowo dookreślany w schemacie *młodej*: *długie rzęsy, pełne, malinowe usta, kształtny nos, rumieńce na policzkach, lekkie pieg*. Częściej też w tych odpowiedziach podkreślano delikatność dziewczęcej urody: *ładne rysy, delikatna buzia*¹⁶.

¹⁴ Jak podkreśla część feministek — kobieta, by móc w pełni funkcjonować w społeczeństwie, musi zachowywać się „po męsku” i umieć w taki sposób patrzeć na siebie: „Dorastająca dziewczyna nie jest uczona pożądać innego (w domyśle mężczyzny), ale uczona jest pożądania tego, że jest pożądana. Paradoksalnie więc, wolność i wyzwolenie seksualne zaczęły polegać na tym, że kobiety musiały nauczyć się stereotypowo męskiego podejścia do seksualności (szybko, dużo, ostro, bez sentymentów)”. M. Zielińska: *Współczesne modele kobiecości*. W: *Duchowość kobiety*. Red. J. Augustyn SJ. Kraków 2009, s. 191.

¹⁵ V. Evans: *Leksykon językoznawstwa kognitywnego*. Tłum. M. Buchta, M. Cierpisz, J. Podhorecka, A. Gicala, J. Winiarska. Kraków 2009, s. 67—74.

¹⁶ Dodatkowo w konkretyzacjach *idealnej* i *młodej* ankietowani wspomnieli o postulowanej *opalonej skórze* dziewczyny (dane zakwalifikowane do kategorii „inne”; łączny udział procentowy całej kategorii — *typowa*: Dz i Ch — brak; *idealna*: Dz — 2%, Ch — 1%, *młoda*: Dz — 2%, Ch — 12%).

Wykres 3. Konceptualizacja twarzy, makijażu, ubrania w wyglądzie DZIEWCZYNY

Bez względu na użyte modyfikatory respondenci preferowali w wyglądzie dziewczyny niemalowanie się lub posiadanie lekkiego makijażu, a także wspomnianej niewyzywającej fryzury: *powinna być naturalna, niewypudrowana, nie jest plastikową lalką, nie jest wytapetowana, jeśli makijaż, to lekki*. Chłopcy i dziewczęta wyrażają zatem językowo postulat naturalności. Tego typu konceptualizacje świadczą o funkcjonującym w języku i mentalności młodych pozytywnie wartościowanego syndromu¹⁷ dziewczyny *naturalnej* (*normalnej, zwyczajnej*).

Sygnały informujące o nadmiernym, negatywnie ocenianym, „upiększaniu się” pojawiały się w rekonstruowanym wizerunku dziewczyny *typowej*: *nadmierny makijaż; ociekający makijaż; wytapetowana; ma pełno tapety na twarzy; tapeciara* (!). Takie wypowiedzi współtworzą negatywnie wartościowany syndrom, a raczej profil¹⁸ dziewczyny *wulgarnej* (*wyzwolonej, sztucznej i puste*)¹⁹.

¹⁷ Syndrom rozumiem jako połączony wewnętrznymi zależnościami zespół charakterystycznych cech deskryptorowych (por. I. Bielińska-Gardziel: *Stereotyp rodziny we współczesnej polszczyźnie*. Warszawa 2009, s. 46).

¹⁸ Profil to wariant stereotypu (por. J. Bartmiński: *Czy „językowy” jest tylko stereotyp „formalny”?* (W odpowiedzi Profesor Świetłanie Tolstojowej). W: „Język a Kultura”. T. 12: *Stereotyp...*, s. 107; V. Evans: *Leksykon językoznawstwa...*, s. 107).

¹⁹ Taki sposób konceptualizacji stereotypu DZIEWCZYNY został wyraźniej dookreślony w przypadku nieujętej w ramy artykułu podkategorii *Cechy charakteru, zachowania, postawy*. Ze względu na częstą powtarzalność tego typu zespołu cech należy go rozpatrywać jako profil, a nie syndrom. Świadomie przyjęłam kilkuwyrazową nazwę — dziewczyna *wulgarna* (*wyzwolona, sztuczna i pusta*) — obejmującą konotacje związane nie tyle z aparycją, ile z zachowaniem.

Tym, co w sposób szczególny dookreśla młodą kobietę, jest jej strój oraz związane z nim dodatki. Badacze podkreślają kulturowe znaczenie ubioru jako czynnika znacząco wpływającego na ocenę atrakcyjności wyglądu osoby, jej sposobu (auto)prezentacji²⁰. W objętym badaniem materiale nie zawsze liczbowo (procentowo) udział konkretyzacji stroju był wysoki (zob. wykres 3.), jednak jakościowo okazał się znaczący. Ubiór reprezentuje, definiuje i waloryzuje dziewczynę: wyznacza sposób bycia i określa system cenionych wartości. Odpowiednia konfekcja, a także makijaż, ewentualnie fryzura, są tym, co krystalizuje poszczególne syndromy (i profil). Dziewczyna jest:

- a) **modna (ładna i zadbana)**: *ma modne ubranie; podąża za modą, za trendami, modnisia; lubi ładnie się ubierać; jest pięknie zawsze ubrana; fajnie się ubiera; powinna być ładnie ubrana; jest ubrana w markowe rzeczy; lubi chodzić w sukienkach/spódnicach, szpilkach; ma swój styl;*
- b) **zwyczajna (normalna, przeciętna, skromna** — podtypy):
 - **normalna**: *zwyczajnie ubrana; normalny ubiór; ubiera się normalnie; dziewczyna, która ubiera się „normalnie”;*
 - **skromna**: *skromnie ubrana; skromnie się ubierająca; dziewczęco ubrana (skromnie); przyzwoicie ubrana; nie ubierająca (!) się wyzywająco;*
 - **przeciętna** (waloryzacja ujemna): *nie ma określonego stylu; chodząca w dżinsach, zwykłej (!) prostej bluzce; przeciętnie ubierająca się; ubiera się w szare kolory; chodząca w przeciętnych ubraniach; niechodząca w firmowych uraniach;*
- c) **wulgarna (wyzywająca, sztuczna i pusta**; wizerunek zdecydowanie negatywny): *ubiera się jak najskąpiej; wyzywająco ubrana; krótka mini w kolorze różowym i białe kozaczki, tipsy; bijące kolorem bluzki, krótka spódniczka, buty na obcasie; typowa doda (!)²¹; krótka spódniczka, często z papierosem, z dużym dekoltem (!); sukienka, szpilki, torebka, biżuteria; ciasne dżinsy; musi mieć pepek na wieżku (!); często sztuczność.*

W każdym z trzech pytań respondenci — bez względu na swoją płć — podkreślali dziewczęce przywiązanie do mody, werbalizowali konieczność bycia modną. Odpowiedzi dotyczące ubioru zawarte w pytaniu o *idealną* dziewczynę współtworzą jedynie syndrom *modnej* oraz *zwyczajnej (normalnej, skromnej)* i *naturalnej: nie zrobiona (!) na barbie*. W kontekście tych konkretyzacji zabrakło realizacji wartościowanych negatywnie. Z kolei w konceptualizacjach *typowej* i *młodej* rzadko przedstawiano syndrom *skromnej* i *naturalnej*²². W tym przypadku respondenci językowo uwypuklili elementy współtworzące negatywnie wartościowany profil dziewczyny *wulgarnej (wyzwolonej, sztucznej i pustej)*.

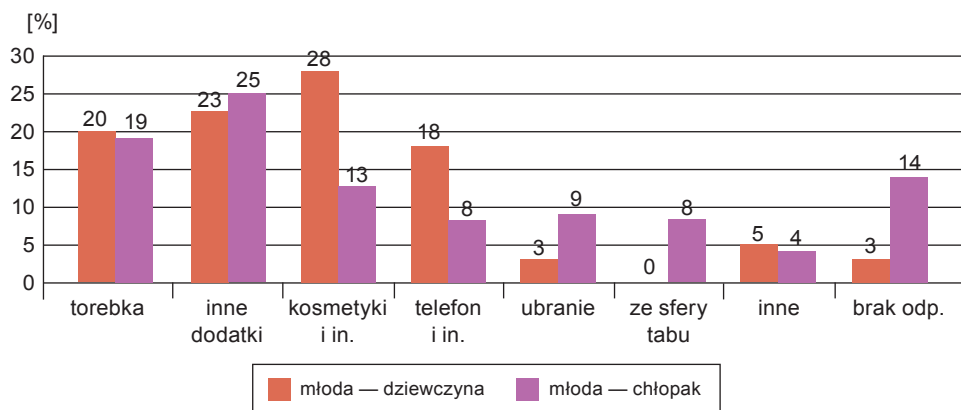
²⁰ A. Szymanik: *Uroda czy ubranie...*, s. 193—194.

²¹ Odwołanie do stylu promowanego przez Dorotę Rabczewską.

²² Dodatkowo jednostkowo w odpowiedziach na wszystkie trzy analizowane pytania ujawniły się również syndromy *sportsmenki*, (pozbawionej gustu) *chłopczycy* i *emo*.

Rekwizyty

Wygląd rekonstruowany w językowo-kulturowym obrazie *DZIEWCZYNY* należy poszerzyć o określenia dotyczące typowych przedmiotów — atrybutów. Tego typu informacje wzbogacają wiążący się z aparycją aspekt kulturowy²³. Konkretyzacje zostały pogrupowane w ramy wyróżnionych deskryptorów — ich udział procentowy ilustruje wykres 4.

Wykres 4. Konceptualizacja typowych przedmiotów — komponentu w wyglądzie *DZIEWCZYNY*

Najczęstsze typowe przedmioty, które przez respondentów kojarzone są z dziewczyną, to:

- **torebka**, jak wskazują ankietowani, to: *zawierająca tylko „najpotrzebniejsze rzeczy”*; *skarbnica wszystkiego*; *raczej wór*; *bez dna*; [niezbędna rzecz — M.W.] *ważąca więcej niż [...] sama* [dziewczyna — M.W.];
- **inne dodatki** (*biżuteria*, w tym przede wszystkim *duże/wiszące kolczyki*, poza tym *okulary przeciwsłoneczne*, *buty*, między innymi *na obcasie*, *szpilki*, *kozaki*; rzadziej wskazywano na: *szaliki*, *apaszki* itp.);
- **kosmetyki** (koloryzujące, przede wszystkim *błyszczek*, rzadko: *tusz do rzęs* czy inne niekoloryzujące — *perfumy*, *lakier do włosów*) oraz akcesoria związane z pielęgnacją ciała — *kosmetyczka*, *lusterko* i inne;
- **telefon** oraz sprzęt elektroniczny, między innymi służący do odtwarzania muzyki;

²³ Potwierdzają to również badania innych autorów. Małgorzata Bancerz wśród elementów językowych kojarzonych przez licealistów z wyrazem *dziewczyna* wymieniła m.in. nazwy ubiorów i ozdób oraz środków i przedmiotów związanych z pielęgnacją ciała. Por. M. Bancerz: *Dziewczyny widzą siebie inaczej*. „Polonistyka” 2001, nr 8, s. 488—493.

— **ubranie** (w tym: *sukienki, spódnice i bielizna* — ta ostatnia wspomniana tylko w wypowiedziach respondentów płci męskiej ze szkół średnich, ujawnia zarazem ich punkt widzenia).

Wskazywane przedmioty obrazują przywiązanie stereotypowej dziewczyny do komercyjnego świata wartości materialnych, konsumpcyjnych i prestiżowych, ocenianie jej na podstawie wyglądu, w tym — ubrania i posiadanego sprzętu. Jest to przejaw górowania postawy *mieć* nad *być*²⁴. Dziewczyna w prezentowanym przez młodych respondentów językowo-kulturowym wizerunku chce być modna, lubi zwyczajowo przypisane jej płci torebki, sukienki, spódnice i buty na wysokim obcasie. Zdecydowanie preferuje wartości witalne i pseudoestetyczne związane z odpowiednim (ładnym) wyglądem, stąd posiadanie przez nią kosmetyków, kosmetyczki oraz lusterka — przedmiotów, jej zdaniem, niezbędnych do pielęgnacji ciała.

Wśród zarejestrowanych w chłopięcych konkretyzacjach rekwizytów pojawiły się również nazwy przedmiotów należących do sfery tabu, kojarzonych ze stosowaniem używek (alkoholu i papierosów) lub sferą seksualną (*bielizna, vibrator czy tabletki antykoncepcyjne*). Takie konceptualizacje można traktować jako współtworzące negatywnie wartościowany profil dziewczyny *wulgarnej (wyzwolonej, sztucznej i puste)*. Jednak przede wszystkim są świadectwem informującym o samych piszących, ujawniającym ważny dla przynajmniej części respondentów punkt widzenia, w tym aspekt seksualny, oraz typową w ich wieku niedojrzałość²⁵. Wypowiedzi te mogą informować również o tym, że, część ankietowanych, bardzo krytycznie postrzega niepokojące ich przejawy reprezentowanych przez dziewczynę postaw i w ten sposób werbalizuje swoją dezaprobatę.

Rysunki

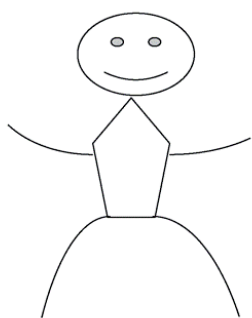
Profilowana przez respondentów kategoria wyglądu miewała — niespodziewanie dla samej autorki niniejszego tekstu — dodatkowy walor intersemiotyczny. Niektórzy respondenci (głównie płci żeńskiej) decydowali się na wzbogacanie opisu werbalnego odpowiednią wizualizacją — doprecyzowywali dołączony do polecenia schematyczny rysunek (por. schemat 1.).

²⁴ Por. E. Fromm: *Mieć czy być?*. Tłum. J. Karłowski. Poznań 1999; K. Ożóg: *Polszczyzna przełomu XX i XIX wieku*. Rzeszów 2007.

²⁵ Tego typu dane przełamują tabu, a zarazem pokazują nieumiejętność dostosowania się badanej młodzieży do oficjalnej sytuacji (ankieta była wypełniana na lekcji pod okiem nauczyciela).

- 9) Oto schemat postaci „współczesny młody”, spróbuj go doprecyzować, kto to według Ciebie jest: wybierz płeć, opisz wygląd, osobowość, typowe przedmioty (rekwizyty) itp.

MŁODY/MŁODA

płeć:

wygląd:

osobowość:

zainteresowania:

typowe przedmioty (rekwizyty):

inne:

Schemat 1. Polecenie doprecyzowania schematu *młodego/młodej* (oryginał)

Powstałe rysunki wizualizują wygląd dziewczyny — włosy, części ciała, elementy garderoby, typowe przedmioty. Oto kilka tego typu wizualizacji (rys. 1—6).

Rys. 1.

Rys. 2.

Rys. 3.

Rys. 4.

Rys. 5.

Rys. 6.

* * *

Rekonstruowany na podstawie danych ankietowych obraz aparycji dziewczyny — pomimo bogactwa danych językowych zarówno pod względem ilościowym, jak i jakościowym — pozostaje fragmentaryczny²⁶. Wypowiedzi respondentów potwierdziły funkcjonowanie w ich języku i mentalności pewnych obiegowych, w tym krzywdzących, sądów na temat współczesnej młodej kobiety²⁷.

²⁶ Warto go poszerzyć zarówno o analizę danych ciągłych, tekstowych autorstwa samej młodzieży, na przykład listów (w tym publikowanych w kierowanej do nich prasie), wypracowań uczniowskich, tekstów blogów czy pamiętników, jak również wypowiedzi innych grup (wiekowych, mających inny status i pełniących odmienne role społeczne).

²⁷ Taka sytuacja była przewidywalna, potwierdzają to badania innych autorów na temat języka młodzieży i ich sposobu konceptualizowania świata, w tym siebie. Por. M. Karwatowska, J. Szpyra-Kozłowska: *Lingwistyka płci. Ona i on w języku polskim*. Lublin 2005.

Konkretyzacje dotyczyły przede wszystkim komponentów fizycznych i estetycznych (te drugie — przynajmniej po części — warunkowane są kulturowo). Konceptualizowana DZIEWCZYNA niejako „z definicji” musi być ładna i zadbana — pierwsza cecha konstytutywna wynika zazwyczaj już z samego faktu, że jest młoda²⁸. Odmawianie dziewczynie tej cechy (przez nią samą i przez innych) może być większą obrazą niż nieprzyznanie jej zalet ze sfery intelektu. Wzrost dziewczyny okazał się kategorią ambiwalentną — chłopcy raczej preferują dziewczynę niższą od siebie (średniego, ewentualnie niższego wzrostu), w przypadku wypowiedzi dziewcząt nie jest to jednoznaczne. Znaczenie ma biust oraz inne cielesne kobiece „atrybuty” — nogi i pośladki. Ten aspekt szczególnie doceniali respondenci płci męskiej. Nieodłącznym typowym rekwizytem dziewczyny jest torebka, w której nosi mnóstwo rzeczy, w tym kosmetyki i telefon. W konceptualizacji wyglądu ubranie, makijaż oraz fryzura dziewczyny okazały się kluczowe. Ma ona — czy też powinna mieć — długie i raczej niefarbowane włosy. Wyraźniej formułowano komponent naturalności, nadmierna sztuczność była powodem pejoratywnej oceny. W wypowiedziach respondentów udało się wyróżnić pewne zespoły cech określających i odpowiednio kategoryzujących — dziewczyna jest: a) modna, b) zwyczajna (podtypy: normalna, przeciętna, skromna), c) wulgarna (wyzywająca, sztuczna i pusta). Ostatni, negatywnie wartościowany portret okazał się szczególnie silny, co wydaje się zrozumiałe — językowo-kulturowy obraz aparycji DZIEWCZYNY kreślony ręką młodych mężczyzn jest bardziej krytyczny, przeważnie wizerunek heterostereotypowy bywa waloryzowany bardziej negatywnie niż autostereotypowy²⁹.

Kończąc, warto zasygnalizować jeszcze jedno zjawisko. Jak konstatuje Artur Rejter,

Stereotypy językowo-kulturowe należy zaliczyć do tej grupy poziomów, które z jednej strony — za sprawą silnego utrwalenia w świadomości społecznej — są niepodatne na zmiany, z drugiej zaś — skutek dynamicznych przeobrażeń obyczajowości, zmierzających w kierunku liberalizacji, demokratyzacji i pluralizacji — powoli jednak i stopniowo owym zmianom ulegają³⁰.

Widać to również w moich badaniach, także tych dotyczących kategorii wyglądu. Dla coraz szerszego kręgu odbiorców współczesnej kultury masowej, w tym dla często bezkrytycznie ulegającego jej młodego pokolenia, postrze-

²⁸ Zgodnie z obiegowym myśleniem w przypadku kobiet „młoda” znaczy „piękna”; „starej” stereotypowo odmawia się tej cechy. Jednak sama młodzież nie zawsze jest w pełni świadoma takiej zależności (co ma związek z przewrażliwieniem — zwykle dziewcząt — na punkcie własnego wyglądu, w tym jego nazbyt negatywne ocenianie).

²⁹ Por. J. Bartmiński, J. Panasiuk: *Stereotypy językowe...*; J. Panasiuk: *O zmienności stereotypów*. W: „Język a Kultura”. T. 12: *Stereotyp...*, s. 93.

³⁰ A. Rejter: *Płeć — język — kultura*. Katowice 2013, s. 49.

ganie w kategoriach piękna nie ogranicza się tylko do płci żeńskiej³¹. Również mężczyźni stają się „ofiarami” takiej percepcji. Kult pięknego (wysportowanego, ale i wypiełgowanego) ciała ma znamiona uniseksu, w mentalności i języku młodych (i nie tylko) wykrystalizował się komercyjny wizerunek (wiecznie) młodego człowieka *metroseksualnego*³², co — przy precyzacji schematu *młodego/młodej* — trafnie ujęła jedna z licealnych respondentek:

PLEĆ: *K, M*

WYGLĄD: *brak zmarszczek, gładka cera, wysoki wzrost, umięśniona sylwetka, włosy w naturalnym odcieniu;*

OSOBOWOŚĆ: *towarzyski/ka (!), uczciwy/wa (!), zabawny/na (!);*

ZAINTERESOWANIA: *sport, randki, muzyka;*

TYPOWE REKWIZYTY: *kosmetyki (kobiety);*

INNE: — .

Jest to wyraźny sygnał zmian kulturowych, tworzenia nowych, odmiennych od tradycyjnych — bo egalitarnych — wzorów, a częściowo także przejaw osłabienia tradycyjnych wartości³³.

Bibliografia

Bancerz M.: *Dziewczyny widzą siebie inaczej*. „Polonistyka” 2001, nr 8.

Bartmiński J.: *Czy „językowy” jest tylko stereotyp „formalny”? (W odpowiedzi Profesor Świetłanie Tolstojowej)*. W: „Język a Kultura”. T. 12: *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki*. Red. J. Anusiewicz, J. Bartmiński. Wrocław 1998.

³¹ Inną sprawą jest to, że w pozytywnym postrzeganiu dziewczyny ważne są nie tylko jej walory zewnętrzne, ale również odpowiednie zachowanie (w tym „prowadzenie się”) i cechy charakteru.

³² W przypadku płci męskiej od kilku lat widoczna jest ewolucja tego modelu w stronę świadomego podkreślania męskości, a więc w stronę (efemerycznego?) obrazu mężczyzny drwalo-seksualnego, co jest reakcją na wcześniej promowany w mediach trend nadmiernego wypiełgowania.

³³ Por. M. Waclawek: *Płeć na pograniczu. Kilka refleksji wokół autostereotypu młodych w Polsce*. W: *Pogranicze w perspektywie językowej, historycznej i kulturowej*. Red. S.A. Ważnik, A.A. Kożynowa. Mińsk 2011, s. 31—42; M. Karwatowska: „Gazetowa” dziewczyna. *Wybrane elementy wizerunku nastolatki w czasopiśmie młodzieżowych*. W: *Kultura popularna w szkole. Poblazliwe przyzwolenie czy autentyczny dialog*. Red. B. Myrdzik, M. Latoch-Zielińska. Lublin 2006, s. 141—150. Dodatkowo należy wspomnieć, że uzyskane dane językowe są również przejawem coraz powszechniejszej wulgaryzacji języka, w tym języka młodzieży — obu płci. Można się tu dopatrywać negatywnych konsekwencji egalitaryzmu, swoistego „równouprawnienia” (zwyczajowo niegrzeczne zachowania — także te językowe — były społecznie częściej akceptowane, gdy dotyczyły chłopców).

- Bartmiński J.: *Podstawy lingwistycznych badań nad stereotypem — na przykładzie stereotypu „matki”*. W: „Język a Kultura”. T. 12: *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki*. Red. J. Anusiewicz, J. Bartmiński. Wrocław 1998.
- Bartmiński J.: *Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata*. W: *Językowy obraz świata*. Red. J. Bartmiński. Lublin 1990.
- Bartmiński J., Panasiuk J.: *Stereotypy językowe*. W: *Współczesny język polski*. Red. J. Bartmiński. Lublin 2001.
- Bielińska-Gardziel I.: *Stereotyp rodziny we współczesnej polszczyźnie*. Warszawa 2009.
- Doroszewicz K.: *O atrakcyjności fizycznej kobiet*. W: *Możliwości i ograniczenia w kreowaniu własnej atrakcyjności interpersonalnej*. Red. E. Stojanowska. Warszawa 2002.
- Evans V.: *Leksykon językoznawstwa kognitywnego*. Tłum. M. Buchta, M. Cierpisz, J. Podhorecka, A. Gicala, J. Winiarska. Kraków 2009.
- Fromm E.: *Mieć czy być?*. Tłum. J. Karłowski. Poznań 1999.
- Inny słownik języka polskiego*. T. 1. Red. M. Bańko. Warszawa 2000.
- Karwatowska M.: „Gazetowa” dziewczyna. *Wybrane elementy wizerunku nastolatki w czasopismach młodzieżowych*. W: *Kultura popularna w szkole. Pobłażliwe przyzwolenie czy autentyczny dialog*. Red. B. Myrdzik, M. Latoch-Zielińska. Lublin 2006.
- Karwatowska M., Szpyra-Kozłowska J.: *Lingwistyka płci. Ona i on w języku polskim*. Lublin 2005.
- Kaschack E.: *Nowa psychologia kobiety*. Tłum. J. Węgrodzka. Gdańsk 2005.
- Ożóg K.: *Polszczyzna przełomu XX i XIX wieku*. Rzeszów 2007.
- Panasiuk J.: *O zmienności stereotypów*. W: „Język a Kultura”. T. 12: *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki*. Red. J. Anusiewicz, J. Bartmiński. Wrocław 1998.
- Rejter A.: *Płeć — język — kultura*. Katowice 2013.
- Szymanik A.: *Uroda czy ubranie? O atrakcyjności fizycznej młodych kobiet w percepcji dorastającej młodzieży*. Bydgoszcz 2014.
- Uniwersalny słownik języka polskiego*. T. 1. Red. S. Dubisz. Warszawa 2003.
- Wacławek M.: *Płeć na pograniczu. Kilka refleksji wokół autostereotypu młodych w Polsce*. W: *Pogranicze w perspektywie językowej, historycznej i kulturowej*. Red. S.A. Ważnik, A.A. Kozynowa. Mińsk 2011.
- Wacławek M.: *Świat wartości dziewczyny w opinii uczniów klas gimnazjalnych*. W: „Z Teorii i Praktyki Dydaktycznej Języka Polskiego”. T. 22. Red. H. Synowiec. Katowice 2013.
- Zielińska M.: *Współczesne modele kobiecości*. W: *Duchowość kobiety*. Red. J. Augustyn SJ. Kraków 2009.